

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 28

Заснований в 1996 році

Рівне – 2004

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 28. — Рівне: РДГУ, 2004. — 132 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янциур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мігюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 30.04.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 9.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

12. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 3 кл. чотириріч. та 2 кл. триріч. початкової школи. – 9-е вид. – К.: Освіта, 2001. – 336 с.
13. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я., Волошина Н.Й. Читанка: Підручник для 4 кл. чотириріч. та 3 кл. триріч. початкової школи. – К.: Освіта, 2002. – 288 с.
14. Шпак М. Змістовне забезпечення емоційності навчання учнів (дидактичний аспект) // Початкова школа. – 2000. – №5. – 7 с.

***Резюме.** В статті розкриваються методологічні основи формування у молодших школярів емоційно-оціночної діяльності на уроках читання.*

***Ключеві слова:** мистецтво слова, емоційно-чуттєва сфера, естетична оцінка художнього твору, оціночні вміння, оціночні судження, емоційно-оціночна діяльність.*

***Summary.** The article presents methodical basis of emotions in junior schoolchildren teaching at the lessons of reading.*

***Key words:** arts of speech, emotional and sensual sphere, the aesthetical opinion of work of art, the estimate skills.*

Одержано редакцією 06.04.2004.

УДК: 37: 811.161.2 (07) І.М. ХОМ'ЯК

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ОРФОГРАФІЇ

***Резюме.** У статті аналізується методика формування у школярів орфографічних навичок на міжрівневій лінгвістичній основі, досліджується її ефективність в умовах діалектного і міжмовного середовища.*

***Ключові слова:** орфографічні знання, вміння й навички, міжрівневі лінгвістичні зв'язки, діалектний вплив, міжмовна інтерференція.*

Теорії і практиці навчання орфографії української мови приділили увагу О.М.Біляєв, Л.М.Симоненкова, М.С.Вашуленко, М.В.Бардаш, Н.Г.Шкурятяна та ін. Внутрішній зв'язок дослідного навчання з теоретичною розробкою лінгво-методичних основ оволодіння орфографією в основній школі базується на кількісному вираженні взаємозв'язаних компонентів у навчальному процесі і різнобічному якісному аналізу їх. Центральне місце у виконаній нами роботі належить педагогічному експерименту – “одному з емпіричних методів дослідження в методиці навчання мови, головною ознакою якого є цілеспрямована й точно зафіксована зміна умов, які впливають на якість навчання мови” [3, 98]. Проведений експеримент є методом комплексного характеру, оскільки охоплює спільне використання методів спостереження, бесід, анкетування, діагностуючих зрізів, контрольних робіт. Експериментальна методика полягала у вирішенні таких, зокрема, завдань: апробувати диференційований підхід до вивчення орфографії залежно від характеру мовленнєвого середовища; вивірити потенційні можливості комплексного використання структурних зв'язків у вивченні орфографії з різними розділами української мови; дослідити залежність орфографічної грамотності школярів від взаємодії внутрішнього і зовнішнього мовлення.

Педагогічний експеримент проходив у Селецькій ЗОШ Дубровицького р-ну Рівненської обл., Білокриницькій ЗОШ Кременецького р-ну Тернопільської обл., Кіровській ЗОШ Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл., Рівненській ЗОШ № 18, які знаходяться в ареалі північноукраїнських, або поліських, південно-західних, південно-східних і перехідних говорів від північних до південно-західних. Поряд із рідною в школах викладається російська мова. Вибір міської школи для дослідного навчання пояснюється не тільки тим, що це типовий об'єкт для спостережень за навчанням української орфографії в умовах міжмовної інтерференції, але й тим, що ми хотіли вивірити силу впливу напівдіалектів (розмовної мови міст, яка має елементи територіальних говорів) на формування в учнів правописних навичок і довести, що проблема діалектних орфографічних помилок актуальна не лише для вчителів сільських шкіл, але й міських.

Насамперед було проведено інструктивно-методичні наради з керівництвом навчальних закладів і активом учителів, де було висвітлено особливості і значення експериментального дослідження, охарактеризовано зумовленість його соціальною потребою – навчити школярів орфографічно вправному письму. Словесники експериментальних класів отримали спеціально розроблені методичні рекомендації щодо впровадження у навчальний процес методики засвоєння орфографії в умовах міжмовного впливу і діалектного оточення. У рекомендаціях висвітлено послідовність формування у школярів орфографічних навичок на фонетичній, орфоепічній, лексичній, словотвірній, морфологічній, синтаксичній основах та у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення, дано систему вправ, призначену для використання в інтерферованому мовленнєвому середовищі.

У передекспериментальних настановах було зацентровано увагу на поняттях мови і мовлення; ролі діалектології і порівняльної орфографії як теоретичних основ навчання правопису означеним способом; випереджальному розвитку усного мовлення над писемним; довготривалості перебудови вимовної навички, спричиненої мовленнєвим оточенням, в орфоепічну; технології виконання орфографічних операцій, пов'язаних із вибором нормативних написань.

Обґрунтовано необхідність диференційованого навчання орфографії в залежності від мовленнєвого середовища; причини появи діалектних орфографічних помилок, відмінність їх від тих, що не позначені інтерференційним впливом (наприклад, у вживанні великої літери, написанні слів разом, окремо і через дефіс та ін.); потребу в застосуванні спеціальних методів і прийомів навчання, призначених для попередження і виправлення правописних похибок, спричинених мовленнєвим довкіллям; складність роботи з діалектними помилками, викликану відсутністю такого виду недоліків у загальноприйнятій класифікації помилок.

Було проаналізовано випадки зі шкільної практики, коли вчителі подекуди нехтують нормами літературного мовлення, не помічають, що самі є носіями того чи того діалекту або окремих його рис; роками працюючи в одній і тій же школі, не можуть назвати діалектних відхилень, характерних мовленню учнів. Трапляється і таке, що словесник, помітивши помилку у висловлюванні школяра, робить спробу виправити її, але сам припускається нової мовленнєвої похибки.

Наголошено на тому, що україніст, який прагне навчити школярів орфографічно грамотно писати, повинен дбати про чистоту власного мовлення, пам'ятати, що мовленнєва культура визначає продуктивність розумової діяльності учнів. "Щоб навести лад у тій майстерні, яка зветься навчально-виховним процесом, - наставляє В.О.Сухомлинський, - треба насамперед виховати любов до рідної мови. Настроїти скрипку – і тільки тоді добувати з неї мелодію, здатну захопити, зачарувати слухачів" [4, 53].

Для проведення педагогічного експерименту способом типологічного відбору було визначено 12 експериментальних і стільки ж контрольних класів загальною кількістю 437 учнів. З метою констатуючого зрізу проведено написання творів на матеріалі з життєвого досвіду школярів, результати яких засвідчили, що рівень грамотності з української мови в учнів контрольних і експериментальних класів приблизно однаковий. Таким чином, початкові умови навчання школярів за експериментальною й усталеною в шкільній практиці методикою розглядаються як ідентичні.

Однак час, на який випало проведення дослідної роботи, видався не з легких. Характерною для нього є висловлена П.Таланчуком тривога за те, що статус української мови як державної поки що лишається нереалізованим, "мовне каліцтво" заповонило наші телеекрани, штампуються "братці-кролики", "вірки сердючки", які ні з українським народом, ні з російським нічого спільного не мають. На жаль, не скрізь ще створено "таку атмосферу, щоб дитина, говорячи рідною мовою на перервах у школі, на вулиці, у громадських місцях, не наражалася на кпини і глузування" [6, 12-14].

Учень Львівської ЗОШ № 44 А.Іщик на шпальтах "Молоді України" у статті "В натурі: наша мова солов'їна, блін!" зауважує:

- Негри, британці і німці, які вивчили українську мову в українських вузах, або й у своїх університетах, не можуть зрозуміти пересічного українця. І дехто з них висловлює претензії: не такої мови нас, мовляв, учили. І справді: чи ж українською ми розмовляємо? Хоча б у школі, де вчать рідної мови змалку.

Ось на перерві йде двоє першокласників:

- А ти дзибав вчора той фільм, як той дяпан того лупив?

- Ага, кльово, пра...!

У деяких школярів помічено втрату інтересу до навчання. Аргументи наведемо з твору, взятого для контрольного зрізу:

Вчитися мені не подобається, бо треба рано вставати і йти три кілометри до школи. Заходиш до класу, а тебе повідомляють, що вчителя нема. Наступного дня приходиш, а вчителі страйкують. І знову три кілометри назад.

Прийдеш додому змучений, та треба батькам щось допомогти: пиляти, рубати. Так минає тиждень або й місяць. Після страйку – прискорена методика навчання, та ще й у суботу.

Учитися нудно...

(Богдан К., учень 6 класу).

Для того щоб зацікавити дітей дослідним навчанням, на перших уроках було проведено спеціальні бесіди, присвячені важливості орфографічної вправності, у загальних рисах розкрито особливості розробленої нами методики навчання орфографії. Привернуто увагу до проблеми культури мовлення, подолання діалектизмів і русизмів, що спричиняють появу правописних помилок, позначених інтерференційним впливом.

Дано десять найголовніших мовних заповідей І.І.Огієнка:

"1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.

2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ.

3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її.

4. Уживання тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.

5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.

6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.

7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.

8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.

9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.

10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідні мовні обов'язки свого народу" [2, 11-12].

Основну частину експериментального дослідження було присвячено перевірці системи орфографічної роботи на фонетико-орфоепічній, лексичній, словотвірній і граматичній основі в умовах діалектного і міжмовного впливу. Тут ми керувалися положенням Ю.К.Бабанського про те, що аналіз зв'язків раціонально проводити в послідовності, що найбільш адекватно відображає мету конкретного дослідження. У проведенні формуючого експерименту дотримувалися дидактичних вимог про зрівняння всіх умов навчального процесу в контрольних і експериментальних класах (був однаковим обсяг і зміст виучуваного матеріалу, застосовувалася рівнозначна система уроків і кількість годин із кожної теми), крім спеціально організованого в експериментальних класах засвоєння орфографії у зв'язку з різними розділами української мови та з урахуванням взаємодії українського мовлення з російським і територіальними діалектами.

Чимало часу пішло на те, щоб учні експериментальних класів усвідомили взаємопов'язаність таких компонентів пізнавальної діяльності, як оволодіння знаннями, прийомами навчальної роботи і лише тоді – необхідними орфографічними вміннями й навичками. Розуміння школярами цього процесу ускладнював вироблений роками стереотип репродуктивного відтворення одержаних раніше знань. Щоб забезпечити оволодіння правописом за розробленою нами методикою, необхідно було навчити школярів активно думати, тобто мислити. Зазначимо, що мислення якраз і визначається усвідомленням зв'язків чи відношень між предметами або явищами дійсності (на основі порівняння, аналізу, абстрагування, узагальнення і т. ін.). Як стверджує Л.П.Федоренко, одиницею мислення є судження – встановлення предикативних зв'язків чи відношень між двома і більше поняттями.

Багато зусиль було спрямовано на те, щоб допомогти учням уникнути диспропорції між знаннями й навичками, яка призводить до того, що “знання залишаються в голові учня мертвим вантажем, без розвитку, бо вони не трансформуються, не збагачуються новими фактами” [5, 477-478], в результаті чого відбувається “закостеніння знань”.

Засвоєння правопису ми не зводили до вивчення напам'ять орфографічних правил, а намагалися навчити школярів послідовно виконувати розумові операції у відповідності до змісту правилоривідних положень; запобігали таким чином рецидиву орфографічної неграмотності в старших класах, пов'язаного, за визначенням О.В.Текучова, з повним випаданням або ненормальним форсуванням у момент навчання періоду орфографічно свідомого, мотивованого письма.

Так, навчаючи школярів 5-А класу Рівненської ЗОШ № 18 найпоширенішим випадкам чергування голосних звуків і передачі їх на письмі, Н.В.Шуманська досягла дидактичної мети уроку поступовим виконанням низки операцій: 1) правильною артикуляцією аналізованих слів; 2) спеціально скерованим колективним промовлянням їх; 3) віднаходженням ненаголошених складів; 4) визначенням лексичного значення слів; 5) добором спільнокореневих лексем; 6) виділенням кореня і ненаголошеного голосного в них; 7) віднаходженням перевірних слів; 8) визначенням орфограми в аналізованих лексемах і записом їх у зошит.

Вироблені в такий спосіб уміння легше трансформуються в навички, міцність яких стимулює протистояння інтерференційним впливам. У ході дослідження з'ясувалося, що негативних змін зазнають правописні вміння тих учнів, які мають посередні знання з української мови. Інтерференція була менш відчутною, коли орфографічні теми, вивчені на уроках рідної мови, опрацьовувалися на заняттях російської мови через певний проміжок часу, а після того знову розглядалися на уроках української мови, але тепер уже у вигляді повторення; коли в розкладі вдавалося уникати близького сусідства уроків української і російської мов.

Запобігання інтерференції сприяло планомірне застосування в експериментальних класах прийому порівняння правописних явищ української і російської мов. Широко використовувалися основні види зіставлень: зіставні таблиці, зіставні вправи і вправи-переклади.

Порівняльний прийом виявився ефективним і під час навчання орфографії в діалектних умовах, з його допомогою вдавалося швидше відрізнити літературні норми від місцевої говірки. Наприклад, М.В.Волошин, для того щоб продемонструвати учням 7-А класу Кірової ЗОШ відхилення у вживанні дієслів II дієвідміни, запропонував скласти з деякими із дієслів речення, ввести їх у зв'язний текст, поставивши в 3 особі однини теперішнього часу. Кілька учнівських розповідей було записано на магнітофонну стрічку. Слухаючи записи, школярі порівнювали почуті особові форми дієслів зі своїми, обмінювалися думками, спільно робили правильні висновки.

Порівняння застосовувалося у складі інших методичних прийомів. Г.Й.Дворак на основі спостережень за мовленням дикторів обласного радіо Г.Колодій і Ю.Волохова, зіставлень із мовою носіїв місцевого діалекту домоглася самостійного формулювання учнями 5-А класу Селецької ЗОШ орфоепічних правил вимови голосних [o], [a]; [и], [і] та передачі їх на письмі.

Дієвим засобом у подоланні діалектизмів було залучення школярів до роботи над дослідженням територіальних діалектів. Учні 7-А класу вищезазваної школи самі готували матеріали для змінного стенду “Вимовляй і пиши правильно”: на таблицях відображали специфіку діалектних відхилень і наводили літературні відповідники згідно з сучасними нормами “Українського правопису”. Під час проведення “Орфографічних п'ятихвилинок” Л.С.Кузіна оцінювала якість виконаної школярами роботи. Для активізації пізнавальної діяльності семикласників учителька періодично організовувала діалектологічні експедиції в сусідні села. Це сприяло пробудженню в учнів інтересу до вивчення рідної мови, оволодінню прийомами збору діалектного матеріалу, виробленню вмінь порівнювати факти говіркової і літературної мови.

Н.С.Остапчук зацікавила учнів 6-А класу Білокриницької ЗОШ лінгвістичними іграми “Хто більше ?” Завдання полягало в тому, щоб упродовж 2-3 хвилин навести якомога більше слів на означення птахів, рослин,

улюблених страв, одягу тощо і записати їх на окремому аркуші паперу. Після завершення виділеного для роботи часу учні зачитували дібрані слова. Хто навів такі ж, викреслював їх у своїх листках. Переможцем визначався той, у кого залишалося найбільше незакреслених слів, і всі вони відповідали літературним лексичним і правописним нормам. Шестикласники жваво реагували на лексеми: боцюн, вудвуд, варвара, квасець, бараболі, олива, кульчики і т. ін.; коригували їх: лелека, удод, сорока, щавель, картопля, олія, сережки; обстоювали особливості правопису.

Спостереження й аналіз уроків учителів, групові й індивідуальні бесіди зі словесниками і школярами експериментальних і контрольних класів засвідчили закономірний зв'язок між методами та засобами навчання і міцністю базових знань учнів із фонетики, лексики, словотвору, граматики. У реалізації запропонованої методики ми керувалися рекомендаціями А.М.Алексюка про те, що методи навчання повинні бути в синтезі, у вигляді своєрідного "сплаву" різних їх внутрішніх складових, а також зовнішніх форм вияву, які відповідають змісту, дидактичній і виховній меті уроку, віковим особливостям учнів, майстерності вчителя, ліміту часу, іншим об'єктивним і суб'єктивним факторам.

В орфографічній підготовці школярів виявлено чітко окреслену залежність від розвитку й удосконалення їхнього мовлення та від міцності оволодіння актуальними для орфографії лінгвістичними вміннями, як-от: визначати голосні і приголосні звуки, дзвінки і глухі, м'які і тверді приголосні; розпізнавати уподібнення приголосних; визначати сферу використання слів; протиставляти інтерферованим формам норми літературної мови; виділяти значущі частини слова; добирати і зіставляти низки споріднених слів; визначати морфологічне вираження лексем, їхні граматичні ознаки; встановлювати типи зв'язку між словами і т. ін. Вивчення орфографічних правил починалося з виділення мовних фактів, що становили структуру теоретичних положень.

Оскільки фонетичний принцип є визначальним в українському правописі, значну увагу в експериментальних класах було приділено вивченню звукового складу української мови. Школярі членували слова на звуки, зіставляли звуки і букви, спостерігали за артикуляцією звуків і встановлювали закономірності передачі їх на письмі, синтезували здобуті знання в ході виконання різних за формою та обсягом видів фонетичного розбору.

Одну з причин орфографічних помилок було виявлено в порушенні учнями загальноприйнятих орфоепічних норм: сила звички гальмувала намагання школярів звільнитися від діалектної та просторічної вимови і перейти на нормативне артикулювання звуків. За нашими спостереженнями, вироблення орфоепічних навичок потребує особливих зусиль. Словесники часто вдавалися до прийомів імітації звуків та їх індивідуального і колективного промовляння. Свідоме вивчення фонетики й орфоепії сприяло підвищенню вимовно-слухової культури й орфографічної вправності школярів.

Під час навчального редагування текстів учні швидше розпізнавали лексичні помилки. Однак нами помічено, що якість правок діалектизмів свого населеного пункту і висловлювань з іншого регіону не однакова: учні Кіровської ЗОШ з ареалу південно-східного наріччя реагували на чужі їхньому мовленню відхилення з творів селецьких школярів (північноукраїнське наріччя), а свої, в середньому на 20-30 %, сприймали як загальноприйняті, літературні. Аби загострити мовне чуття своїх вихованців, наставники пропонували визначати сферу використання аналізованих слів, з'ясовувати їхнє лексичне значення.

Частина орфографічних помилок спричинена невмінням школярів розбиратися в будові слова, у визначенні словотворчих афіксів. Не осмисливши значення кореня слова, учні нерідко механічно добирали спільнокореневі лексеми за оманливою аналогією до співзвучних морфем. Тому в експериментальних класах вчителі менше зосереджували увагу на з'ясуванні теоретичних понять, а вчили школярів, як визначати частини слова, зокрема корінь шляхом з'ясування його лексичного значення і добору спільнокоренових лексем, твірну основу, словотворчі афікси. Поруч із загальноприйнятими позначками використовували дистантне розташування морфем і словотворчих афіксів, контрастним кольором виділяли в них орфограми. Серед прийомів навчання віддавали перевагу словотвірному аналізу, що сприяв розвитку логічного мислення школярів, збагаченню словникового запасу, виробленню орфографічних навичок.

Значна увага приділялася зв'язку орфографії з граматиною. І закономірно, оскільки морфологічний принцип лежить в основі українського правопису. Застосування орфографічних правил потребувало граматичних знань, щоб уміло добирати потрібні відмінкові форми, уникати плеонастичних нашарувань у вживанні прикметників і прислівників вищого та найвищого ступенів порівняння і т. ін., а також не припускати інтерферованих морфологічних форм, викликаних діалектним і міжмовним впливом.

Н.О.Мазур уже на першому уроці вивчення розділу "Морфологія. Орфографія" у 6-Б класі Рівненської ЗОШ № 18 методом усного викладу майстерно обгрунтувала важливість морфології і синтаксису у формуванні в учнів мовленнєвих умінь та виробленні правописних навичок, доречно скориставшись при цьому матеріалом, вміщеним у книзі І.Р.Вихованця "У світі граматики" [1, 13-14]:

- Мова має два потужні крила, які дають їй повнокровне життя,- океан слів і граматику. Океан слів – це безмежжя, незліченність, найтісніший зв'язок із життям суспільства, найчутливіший нерв, найшвидша змінюваність, схильність до необмеженого поповнення. Він – велетенське громаддя, складники якого жодна людина не спроможна полічити. Граматика ж – мудрий господар, володар цього океану. На противагу безмежжю слів граматика – стислість, суворі правила, які можна легко перелічити, але нелегко застосувати. Не зважаючи на нечисленність "війська", граматика силою логіки підпорядковує "армії" слів і робить їх слухняними виконавцями своєї волі. А допомагає їй у цьому лінгвістичний союз з "Українським правописом".

Закономірності вживання диференційних написань учні 7-Г класу цієї ж школи встановлювали як із морфологічних позицій, так і з синтаксичних, тобто шляхом визначення їх синтаксичних функцій у реченнях: 1. Ліси, поля дихали **по-весняному** вільно, струмуючи в небо прозорими цівками марева (О.Гончар). 2. **По весняному** полю гучно лунали голоси хлібодарів (З журн.).

Методом спостережень за правописними явищами школярі дійшли висновку, що в 1 реченні контрольне слово залежить від присудка, відповідає на питання як ?, виконує синтаксичну роль обставини способу дії, незмінне, і тому пишеться через дефіс; у 2 реченні контрольне слово залежить від підмета, відповідає на питання якому ? і є узгодженим означенням, прийменник по підпорядкований іменнику, з яким виконує синтаксичну функцію обставини місця, пишеться окремо.

Серед методів навчання орфографії найбільш застосовуваним був теоретико-практичний метод вправ. В експериментальних класах словесники дотримувалися визначеної В.О.Онищуком послідовності їх виконання, яка забезпечувала поряд із наростанням труднощів у змісті роботи поступове посилення самостійності і творчості учнів. Для вироблення у школярів орфографічних навичок ефективними виявилися вправи творчого характеру, що забезпечували вільне висловлювання думок і осмислений виклад їх на письмі, як-от навчальні твори: “Сторінка з життя семикласника”, “Чарівний світ моїх захоплень”, “Магічна сила рідного слова” і т. ін. Глибокому засвоєнню орфографії і виробленню в учнів навичок зв’язного мовлення сприяли лінгвістичні твори.

Отже, експеримент засвідчив: пропонована методика формування у школярів орфографічних навичок на фонетико-орфоепічній, лексичній, словотвірній, морфологічній і синтаксичній основах та у зв’язку з розвитком зв’язного мовлення в умовах діалектного і міжмовного оточення сприяє підвищенню правописної грамотності школярів. У той же час емпіричні методи наукового дослідження (спостереження й аналіз уроків учителів; класні, групові й індивідуальні бесіди зі школярами і їх наставниками, аналіз поурочних планів учителів і письмових робіт учнів) допомогли виявити характерні шкільному навчанню недоліки загального характеру: певні труднощі зумовлені недостатньою методичною забезпеченістю вчителів української словесності, а також слабкістю загальнолінгвістичних умінь учнів.

Чимало зусиль було витрачено на те, щоб учні звикли до виконання трансформаційних та конструктивних вправ, уважного ставлення до власного мовлення, виховання чуття мови, орфографічної пильності, умінь порівнювати й оцінювати мовленнєві факти. Але так було лише на перших порах впровадження методики. У подальшому проведенні експериментальної роботи навчальний процес проходив рівно, без перепадів і особливої витрати часу на виконання спеціальних завдань, тобто у відповідності з програмою дослідження.

У ході проведення формуючого експерименту було апробовано диференційований підхід до вивчення орфографії залежно від характеру мовленнєвого середовища, досліджено залежність орфографічної грамотності школярів від взаємодії внутрішнього і зовнішнього мовлення, вивірено потенційні можливості комплексного використання структурних зв’язків у вивченні орфографії з різними розділами української мови, підтверджено відповідність рекомендованих методів і прийомів навчання правопису змістові програми дослідження, визначено ефективність застосування пропонованої методики формування у школярів орфографічних умінь і навичок в умовах діалектного впливу і міжмовної інтерференції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. У світі граматики. – К.: Рад. школа, 1987. – 191 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов’язки: Факс. вид. – К.: Обереги, 1994. – 72 с.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики / За ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і літ-ра в школі. – 1987. – № 7. – С.52-61.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори у 5-ти т. Т. 2. – К.: Рад.школа, 1976. – С. 419- 654.
6. Таланчук П. Наша державна мова – українська // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 12-14.

***Резюме.** Хомяк І. Методика експериментального обучения орфографии. В статье анализируется методика формирования у школьников орфографических навыков на межуровневой лингвистической основе, исследуется ее эффективность в условиях диалектной и межъязыковой среды.*

***Ключевые слова:** орфографические знания, умения и навыки, межуровневые лингвистические связи, диалектное влияние, межъязыковая интерференция.*

***Summary.** Khomyak I. Methodic of the experimental teaching of spelling. The methods of forming at the schoolchildren the orthography skills on the interlevel linguistic basis are analyzed, its efficiency in the conditions of the dialect and interlingual environment is explored.*

***Key words:** spelling knowledge, skills and habits, interactual linguistic relations; dialectical influence, interlingual interference.*

Одержано редакцією 29.03.2004.

УДК: 373.5:811.161.2'35 О.М. АНТОНЧУК

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ВПРАВ З ОРФОГРАФІЇ У 5-7 КЛАСАХ

Резюме. Стаття містить аналіз критеріїв добору вправ відповідно до складності тієї чи тієї теми,

ЗМІСТ

1. <i>Сіончук О.В.</i> Прогресивні освітянські ідеї XVII-XVIII століття в Києво-Могилянській академії.....	3
2. <i>Гордії Н.М.</i> Історичний погляд на дитячу літературу в педагогічній журналістиці другої половини XIX-початку XX століття	6
3. <i>Омельчук В.В.</i> Освітні ініціативи Тадеуша Чацького	9
4. <i>Тютюнник Л.І.</i> Теоретичні засади українознавчої роботи з дітьми	11
5. <i>Бондарик М.В.</i> За традиціями рідного краю	15
6. <i>Іванова Л.І.</i> Аналітико-синтетична діяльність молодших школярів на уроках читання	17
7. <i>Шутяк В. Г. , Шутяк О. Ф.</i> Інтеграція змісту навчального матеріалу в початкових класах	21
8. <i>Гоголь Н.В.</i> Емоційно-оцінна діяльність молодших школярів на уроках читання.....	25
9. <i>Хом'як І.М.</i> Методика експериментального навчання орфографії	30
10. <i>Антончук О.М.</i> Дидактичні основи вправ з орфографії у 5-7 класах.....	35
11. <i>Хоронджевський О.М.</i> Формування гігієнічної культури у школярів основної школи в процесі трудового навчання – запорука профілактики професійних захворювань	38
12. <i>Ващук О.В.</i> Система навчальних задач обробки табличної інформації при вивченні мови програмування Паскаль	41
13. <i>Корейчук М.П.</i> Педагогічні умови організації і керівництва шкільним інструментальним ансамблем.....	47
14. <i>Климчик Т.В.</i> Народно-пісенна творчість як засіб формування морально-духовних цінностей учнів на заняттях хорового колективу.....	50
15. <i>Бех М.І.</i> Спільна діяльність школи та вузу як педагогічна система формування у старшокласників образу Я-професіонал	52
16. <i>Перебудова В.І.</i> Активізація самостійної роботи майбутніх учителів трудового навчання при вивченні дисципліни „Основи стандартизації та управління якістю”.....	55
17. <i>Загородня Л.П.</i> Застосування методів активізації навчальної діяльності у процесі професійної підготовки майбутнього вихователя.....	58
18. <i>Янцур М.С.</i> Тестовий контроль рівня методичної і профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів трудового навчання	60
19. <i>Голіяд І.С.</i> Дидактичний аналіз методичного забезпечення курсу креслення в закладах освіти України.	66
20. <i>Кирильчук Ю.В.</i> Дослідження ефективності педагогічних ігор у підготовці вчителів креслення	71
21. <i>Козяр М.М.</i> Педагогічні аспекти застосування сучасних інноваційних технологій в графічній підготовці студентів	75
22. <i>Сингаївський Д.В.</i> Формування технічного стилю мислення шляхом забезпечення раціональної послідовності використання в педагогічному процесі навчальних творчих технічних задач	78
23. <i>Жигір В.І.</i> Проблеми організації педагогічної практики студентів	83
24. <i>Пальчевський С.</i> Сугестологічна майстерність соціального педагога	87
25. <i>Джура О.Ф.</i> Новизна педагогічної концепції Б.Л. Яворського через організуючі принципи концепції музичного твору	90
26. <i>Буцяк В.І.</i> Мотиваційно-спонукальний компонент стилевідповідної підготовки студентів-піаністів	94
27. <i>Турко Н.Є.</i> Використання інноваційних методів „Шкіл гри на бандурі” в підготовці вчителів музики	97
28. <i>Самалюк І.Й.</i> До питання про формування поліфонічного мислення студентів-баяністів	99
29. <i>Останчук М.М.</i> Про розробку спецкурсу „Українська фортепіанна культура XVII-XX століть” для студентів музичних факультетів вищих навчальних закладів	102
30. <i>Ярмак Т.М.</i> До проблеми формування в класі фортепіано навичок виконання поліфонічних творів Й.С. Баха	105
31. <i>Терлецький М.М.</i> Шляхи підвищення якості підготовки музиканта-духовика до його оркестрової діяльності	109
32. <i>Федоряк Л.М.</i> Развитие познавательной активности студентов в условиях применения современных информационных технологий	113
33. <i>Рябоконт О.</i> Оптимізація неперервної іншомовної самопідготовки менеджерів зовнішньо економічної діяльності як актуальна проблема лінгводидактичної теорії і практики.....	116
34. <i>Коломієць М.Б.</i> Престиж професії вчителя в сучасних умовах	121
35. <i>Харламенко В.Б.</i> Використання вчителями трудового навчання освітніх технологій – основа для розвитку творчої особистості учня.	124
Відомості про авторів	128

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 28

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 20.04.2004 р. Підписано до друку 30.04.2004 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 19,75. Обл. вид. арк. 20,05. Замовлення № 32/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 28. — Рівне: РДГУ, 2004. — 132 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20